

ERHAN BENER'İN *BÖCEK* ROMANINDA RECAİ BEY'İN PSİKOPORTRESİ

Recai Bey's Psychoportrait in Erhan Bener's Novel Böcek

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Yunus ALICI

Dr. Arş. Gör., Erzurum Teknik
Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Erzurum,
Türkiye.

ORCID

0000-0003-3353-1185

E-mail

yunus.alici@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi / Submitted:

03.01.2025

Kabul Tarihi / Accepted:

13.03.2024

Kaynak Gösterim / Citation:

Alıcı, Yunus (2025). "Erhan Bener'in *Böcek* Romanında Recai Bey'in Psikoportresi", *Karabük Türkoloji Dergisi*, 6/11, 011-038.

Öz

1950 sonrası Türk edebiyatının önde gelen yazarları arasında bulunan Hikmet Erhan Bener, işlediği konular ve roman tekniği bakımından modernist Türk edebiyatı içerisinde yer alır. Yabancılaşma, yalnızlaşma, cinsellik ve psikoloji; onun başlıca işlediği konular olarak öne çıkar. Bener'in en bilindik eseri, *Böcek* romanı sayılabilir. Roman, yoğun ve derin bir metin olarak okuyucusundan 'dikkat' bekler. Nitekim romanın aktüel zamanında bir polis komiseri olan Recai Bey'in yirmi dört saatini anlatan Bener, geriye dönüşlerle onu 'kötü' adam olmaya iten sebepleri teker teker ortaya koyar. Çalışmada Recai Bey'in psikolojisine etki eden faktörlere yer verdikten sonra onun yaşadığı psikopatolojik hâlleri ele almaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erhan Bener, *Böcek*, psikoloji, obsesif-kompulsif bozukluk, entomofobi.

Abstract

Hikmet Erhan Bener, one of the leading writers of Turkish literature after 1950, is included in modernist Turkish literature in terms of the subjects he deals with and his novel technique. Alienation, loneliness, sexuality and psychology are the main subjects he deals with. Bener's most well-known work can be considered *Böcek*. The novel, as an intense and deep text, expects 'attention' from its reader. Indeed, Bener, who narrates the twenty-four hours of Recai Bey, a police commissioner at the actual time of the novel, reveals one by one the reasons that push him to become a 'bad' man with flashbacks. After giving place to the factors affecting Recai Bey's psychology in the study, we will try to address the psychopathological states he experiences.

Keywords: Erhan Bener, *Böcek*, psychology, obsessive-compulsive disorder, entomophobia.

GİRİŞ

1950 sonrası Türk edebiyatının önemli yazarları arasında yer alan Hikmet Erhan Bener; şiir, hikâye, roman ve oyun türünde birçok eser kaleme alır. İşlenen konular ve roman tekniği açısından bakıldığında Bener roman ve hikâyelerinin modernist Türk edebiyatı içerisinde konumlandığı dikkat çeker.

Roman türünde sayıca yirminin üzerinde eser veren Bener; eserlerinde konu bakımından daha çok “bireyin iç dünyasına yönelerek varoluşçu bir anlayışla insanın durumunu, nesnelerle ilişkilerini ve kendisiyle hesaplaşmasını” işler; psikolojik öğelere önem verir. Küçük burjuva insanının yaşadığı yalnızlık, ümitsizlik ve cinsel bunalımlar, onun yoğunlaştığı konular olarak öne çıkar (Özçelebi, 2004: 36; Yalçın, 2010: 207).

Bener, Böcek romanında (1982) bir polis komiseri olan Recai Bey'in hayatının son yirmi dört saatini anlatır. 12 Eylül 1980 darbesinin öncesinde geçen olaylarda mekân, Ankara'dır. Anlatıcı-yazar, flashback ve iç monolog yöntemleriyle Recai Bey'in geçmişini (çocukluğu, gençliği, aile ve çevresi, eğitim ve iş hayatı, evlilik süreci) anlatırken yer verdiği rüya, sanrı ve kâbuslarıyla bilinç dışını yansıtır. Roman, 1994 senesinde aynı adla Ümit Elçi tarafından sinemaya uyarlanır ve 1995 Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde “En İyi Film” dalında birincilik, aynı sene Adana Altın Koza Film Festivali'nde ikincilik ödülünü kazanır (Bener, 2016a: 7-19; Yalçın, 2010: 208; Necatigil, 1998: 84-85).

Romanın çeşitli sayfalarında Recai Bey, şiddete yatkın hâlleriyle övünüp “Kırmızı Panter” olarak anılmasından gurur duysa da esasında o, kötü adam profilinde bir karaktere ve davranış örüntüsüne sahiptir. Anlatıcı, onun kötücül pozisyonunu determinizm bünyesinde değerlendirilebilecek yorumlarla açıklar. Bu bağlamda, aynı sebeplerin aynı şartlar altında aynı sonuçları doğuracağı düşünüldüğünde, Recai Bey'in yazgısının onu kötü olmaya zorladığı dikkat çeker. Çocukluğundan itibaren gelişen şartlar ve maruz kaldığı birtakım olaylar, Recai Bey'i kötülüğün sınırları içerisine sürükler. Sürüklendiği alan, onun için bir bataklıktan farksızdır; nitekim o, bu sınırların dışına çıkamaz. Çalışmanın devamında Recai Bey'in psikolojik vaziyeti ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve onu kötü olmaya sürükleyen sebepler ortaya konmaya çalışılacaktır.¹

1.Recai Bey'in Psikolojisine Etki Eden Faktörler

Eser, Recai Bey'in yaşam öyküsünün son gününden başladığından, romanın henüz başında o; eşi vefat etmiş, kırk beş yaşında, geri hizmete çekilmiş, bir apartmanın çatı katında yaşayan polis komiseri vaziyetindedir. Sayfalar ilerledikçe Recai Bey'i

¹ *Böcek* romanıyla ilgili ayrıca şu kaynağa bakılabilir: (Aras, 2017).

‘kendisi’ yapan şartlar birer birer meydana çıkar.

Kendilik algısında Behçet Bey’in düşünceleri çoğunlukla olumsuzdur. O, yakışıklı olmadığının farkında olup kendisini çirkin bulur. Bebekliğinde dahi güzel olmadığını, insanların onu hep aptal yerine koyup görünüşüne bakarak budalanın teki sandıklarını düşünür. İnsanların onunla ilgili tavrına karşılık olarak o, hepsine derslerini verdiğini, adının bundan dolayı ‘Kızıl Panter’e çıktığını, kim oldukları fark etmeksizin kendisine oyun oynamak isteyenlere saldırıp pençesini indirdiğini; ancak son zamanlarda kimsenin ondan korkmadığını, kendisinin de buna aldırmadığını aklından geçirir (Bener, 2016b: 125, 157, 195)²

Alkolle ilişkisine bakıldığında Recai Bey’in genel olarak alkole meyilli olmadığı söylenebilir. Flashbackle evlilik süreci anlatılırken, eşi Binnur’la restorana gittiklerinde eşi şarap içerken onun zaman zaman eşine rakıyla eşlik ettiği görülür. İlk sarhoşluğunu ise o, eşi kendisini bir kadınla aldattığı gece bir meyhaneye giderek yaşar (s. 172).

Sosyal ilişkilerine bakıldığında Recai Bey’in mizantropist bir tavır sergilediği dikkat çeker. O, insanlarla iletişim kurmayı tercih etmez. Yaşadığı apartmanda giriş kattaki dairede oturan kıza selam verse de onun adını bilmez. Söz konusu duruma anlatıcı onun bilinci üzerinden, “kimseyle yakınlık kurmak istemiyordu bu apartmanda. Yalnız bu apartmanda değil. Hiç kimseyle dostluk kurmak istemiyordu. Yeterince tanıyordu insanları...” sözleriyle açıklık getirir. İnsanlarla barışık olmamasına rağmen, o, evinde tek başına da huzurlu değildir. Ev kendisini boğduğu için o, genel olarak yemeklerini dışarıda yer (s. 27, 40).

Karakterindeki kötücül tarafların ötesinde Recai Bey’in tam bir görev adamı olduğu söylenebilir. “Görevinden başka bir şey düşünmeyen” o, Orhan Kemal’in Murtaza romanındaki Bekçi Murtaza ile ‘abartılı’ sorumluluk bilinci bakımından benzerlik gösterir (Kemal, 2014). Bu konuda anlatıcı, “bir gün bile görevini unutmamıştı Recai Bey” sözlerini dile getirir. O, kimseye acımamasına ve insanlara hoyrat davranmasına rağmen kendisini zalim addetmez. Yalnızca görevini yaptığını, en iyi şekilde yapmaya çalıştığını düşünür. Mesaiye bir gün bile geç kaldığını hatırlamaz; annesinin öldüğü sabah haricinde karakola mevsim fark etmeksizin gece gündüz hep vaktinde gider. İşinden bir gün dahi hasta diye kaytarmadığını düşünür (s. 41, 105, 118, 188, 196).

Anlatıcı, Recai Bey’in mizaç ve psikolojisini determinizm ile açıklar. Ona göre, “Babası bir kalasın altında can veren, otomobil tamircisinin dükkânında çıraklık yapan, kız kardeşi bir mangal ateşinde cayır cayır yanan, basımevinde herkesin itip kaktığı,

² Bu çalışma Everest Yayınları’ndan yayımlanan baskısı referans alınmış olup eser, kaynakçada (Bener, 2016b) olarak gösterilmiştir. Romandan bundan sonra yapılacak alıntılarda yalnızca sayfa numarası belirtilecektir.

koca koca adamların, kâğıt deposu diye kullanılan bodrumda ırzına geçmeye kalktıkları Recai'nin başka türlü olması olanaksızdı'r (s. 117). Çalışmanın devamında, alıntılanan satırlara paralel bir tahlil ve yorum sunmaya çalışacağız. Recai Bey'in psikolojik vaziyeti; onun ailesi ve yetiştiği çevrenin, sevgi noktasında kadınlarla arasındaki mesafenin ve çocukluğundan itibaren içinde büyüyen bir duygu olan öfkenin neticesidir. Bu şartların ortaya çıkardığı psikopatolojik hâllere geçmeden önce, söz konusu şartları açmak ve örneklemek niyetindeyiz.

1.1.Aile ve Çevre

Recai Bey'in babası, kendisi henüz çocukken, çürümüş damı aktarırken çöken toprağın altında kalarak ölür. Ona ve annesine dayısı bakar; ancak babasının bıraktığı boşluğu dayısının doldurduğu söylenemez. Nitekim dayı, yeğenine şefkatli davranmazken zaman zaman hakaretamiz sözlere ("Bu oğlan, aptalın teki") ve şiddete başvurmayı ihmal etmez; babasını, "Ayının biriydi," sözleriyle anar.³ Kendisiyle birlikte hamama gitmek istemediği için Recai Bey'i döver. Aşçı olmak istediği hâlde onu, para kazanması için "Ömür billah sana mı bakacağım ben?" diyerek zorla Polis Okuluna gönderir (s. 56, 157, 192).

Dayısının yanı sıra Recai Bey, annesinden de bir sevgi ve sıcaklık görmez. Annesi, onu küçümseyerek, "Hık demiş, babasının burnundan düşmüş," der. Kardeşiyle yan yanayken çıkan yangında kardeşi vefat ettiğinden anne, kardeşinin ölümünden onu sorumlu tutar, sonraki zamanlarda da hiçbir zaman ona karşı anne merhamet ve sıcaklığını göstermez. Çocukluğu boyunca ellerinin üşümesine ve annesine, kendisine bir eldiven örmesi için yalvarmasına rağmen annesi Recai Bey'e eldiven örmez (s. 43, 81, 157).

Recai Bey, sevgisiz büyümüş, yetişkinliğinde de bu eksikliğini giderecek bir tanışıklığı olmamıştır. Ona birisinin iyi bir söz söylemesi, nadir gelişen bir hadisedir. Aileyle başlayan horlanmışlık ve dışlanmışlık, Recai Bey'in tamirci dükkânındaki ve basımevindeki işçilikleri sürecinde de sürer. O, ustalarından bir hoşgörü ve merhamet görmez. Yazları tarla ve bağda çalışırken karnı ağrır, kurt döker, sancılanır; ancak kimse neyi olduğunu merak etmez. Polis okulunda sınıfın önde gelenlerinden olmasına rağmen herhangi bir takdir görmez. Polislik hayatında da değişen bir durum olmaz. O, işe gitmese yokluğunun dairedelikler için imza defterindeki boş bir satırdan başka anlam taşımayacağını, kimsenin onu arayıp sormayacağını, "bir işe yaramayan, kimsenin işi düşmeyecek, sıradan bir memur" olarak görüldüğünün, evinde ölse kimsenin haberi olmayacağını, cesedi kokuşana kadar kimsenin evine aramaya gelmeyeceğinin farkındadır. Hayatında yalnızca bir kez gittiği genelevde bile kadın, onunla yataarken yüzünü buruşturup başını duvardan yana çevirir. O, gö-

3 Dayısının yanı sıra annesi de babasını daima olumsuzlar. Babasının hiç kılı olmadığını, kadın gibi tüysüz olduğunu, bu yüzden de zalim olduğunu belirtir (s. 178).

remediği sevgide suçu kendisinde arar; bunu, asık suratlı olmasına yorar. Buna tepki olarak, kendisi de hiçbir canlıya sevgi göstermez (s. 124-125, 159-169).

Çalıştığı dairede, Haşmet Hanım'la birlikte olmasını Haşmet Hanım'ın herkese anlatmış olduğunu, bundan dolayı arkasından herkesin kendisiyle alay ettiğini düşünür. Bilhassa Mutemet, onu her gördüğünde imalı bir şekilde güler. Çevresiyle yakınlık kurmayan Recai Bey, çevresindeki kimseyi temiz ve güvenilir de bulmaz. Giriş katta oturan kız, ona yardım etmek istediğinde bunu, kızın kendisiyle yakınlık kurmak istemesine yorar, içinden “bunların hepsi or*spudur. Bilmez miyim?” der. Onun diğer kızlardan farkının olmadığını, evine aldığı erkeklerin parasıyla geçindiğini, “pis böceğin teki” olduğu düşünür. Tek yaşadığı için evine birilerini aldığını, bir mağazada çalıştığını ve patronun metresi olduğunu düşünür (s. 45, 48, 70-72, 73). Recai Bey'in söz konusu tavrı, kaynağını sevgisizlikten alır. O, ömrü boyunca sevginin hiçbir türüyle tanışmaz. Tanımadığı bu duyguya sahip de olamaz, diğer insanlara bu eksiklikle yaklaşır. Dolayısıyla sağlıklı ilişkiler de kuramaz...

1.2. Sevgi, Kadınlar ve Cinsellik

Her erkek gibi Recai Bey'in de tanıdığı ilk kadın, annesi olmakla beraber; ondaki sevgi yoksunluğu, anne sevgisizliğiyle başlangıç gösterir. Annesinden sonra tanıdığı kadınlar da ona sevgiyle yaklaşmaz, ondaki bu boşluğu doldurmazlar. Ondaki sevgi eksikliği, Aylak Adam romanının başkışısı C. ile yüksek derecede benzerlik gösterir (Atılğan, 2016).

Recai Bey'in cinsellikle ilk tanışıklığı, sağlıksız bir şekilde hamamda gerçekleşir. Tellak, kıl keseyi “bir kadın bacağı okşuyormuş gibi, şehvetli bir sinirlilikle, kasığından diz kapağına doğru götürüp getirirken elini kasıtlı olarak ikide bir erkeklik organına değdirdiği zaman [o], zevk aldığını fark eder, utanır, bayılacakmış gibi olur” (s. 179).

Cinsellik düşüncesi zihninde sağlıklı bir temele oturmayan Recai Bey, sapkın davranışlara yönelir. Dayısı, onu bir gün ahırda iki arkadaşıyla beraber eşekle cinsel münasebet ederken yakalar ve döver. Cinsellik meselesi onda annesi tarafından bastırılan bir mesele hâline dönüşür. Annesi, iç çamaşırındaki sarı lekeleri gördüğünde sinirlenip, “Senin aklın bilmem nerende. Ben mi temizleyeceğim senin pisliliğini? Bu gidişle babandan beter olacaksın. Seni doğuracağıma keşke domuz yavrusu doğursaydım.” sözleriyle onu azarlar. O, annesinin kendisini dayısına şikâyet edecek olmasından korkup suçluluk psikolojisi altında yaşar (s. 54).

Okul günlerinde arkadaşları onu geneleve götürdüğünde Recai Bey, kadının vücudunun çeşitli yerlerindeki kılları görüp kusar. O, genel olarak cinselliğin olumsuz bir kokusunun olduğunu düşünür ve bu kokuyu hep duyumsar. Her orgazm olmasının ardından içinden kusmak gelir, kendisinden gelen sıvının kokusuna dayanamaz; ko-

kunun bütün etine işlediğini, ne kadar yıkansa da temizlenemediğini, çamaşırlarına bulaşan yapışkanlığın yatak çarşaflarına sindiğini düşünür (s. 28, 53-54, 179).

Recai Bey, annesi de dâhil olmak üzere bütün kadınlardan nefret eder. Bu nefreti anlaticı, “başta anası olmak üzere, tanıdığı tanımadığı bütün kadınları kocaman bir katran kazanı içine attığını düşünüyor. Kendisi, iblis resimlerindeki gibi, elinde üç çatallı bir sopa, durmadan karıştırıyor katran kazanını...” sözleriyle ifade eder. O, yeniden evlenmeyi aklından geçirirken de içinden, “Allah bütün karıların belasını versin...” sözlerini sarf eder (s. 46, 79).

Annesinin yanı sıra kız kardeşine dair de bir öfke besler. Zihninden, “bütün kadınların Allah belasını versin.” sözlerini geçiren Recai Bey, kadınların erkeklerin başına dert olmaktan başka bir işe yaramadıklarını, çok sevdiği kız kardeşinin bile onun başına dert olduğunu, annesinin de öyle olduğunu düşünür (s. 117).

Kadınları genel olarak pis olarak algılayan Recai Bey, onları kötü kokularla özdeşleştirir. Ona göre genelevde tanıdığı kadın, ölen eşi Binnur ve dairede çalışan Haşmet Hanım çok pis kokarlar. O, kadınlar en güzel kokuları sürmüş olsalar dahi annesi de dâhil bütün kadınların çürümüşlük koktuğunu düşünür (s. 139).

Recai Bey, evlilik aşamasına geldiğinde, çirkin ve pis bulduğu, fiziğini beğenmediği Binnur ile şaşırtıcı bir şekilde evlenir. Eşine birçok kozmetik malzemesi almasına rağmen eşi, bunların hiçbirini kullanmaz. Banyo yapmayı ve kıyafet değiştirmeyi sevmez. Üç yıl süren evliliklerinde Recai Bey, eşini hiç çıplak görmez, birlikte olmaları ise nadir gelişen bir hadisedir (s. 84-85).

Binnur’la yeni tanıştıklarında onu kendi evine götürürken Recai Bey, yolda “Pisti. Pis kokuyordu.” diye düşünür. Eve geçtiklerinde ona, “Ama, çok pissin. Pis kokuyorsun. Bir tek buna dayanamam işte.” deyip yıkanmasını ister. Çıplak kadın vücudundan iğrenmesine rağmen Binnur banyo yaparken onun çıplak vücudunu izler. O, -daha sonra evleneceği- Binnur’un söz konusu yıkanmasının ardından bir daha banyo yaptığına şahit olmaz. Binnur, rengi iyice solmuş her yeri yamalı blucin pantolonunu üzerinden çıkarmaya ve atmaya yanaşmaz. Recai Bey, evlilikleri boyunca kokusuna dayanamadığından daima Binnur’dan ayrı yatakta yatar. Binnur’un, vücuduna zeytinyağı sürüyormuş gibi acımsı acımsı koktuğunu düşünür. Bütün pisliğine rağmen Binnur’la yatma isteğini, kadınlığı olmayan bir kadınla yatmanın bir kadınla yatmak demek olmadığı düşüncesiyle açıklar. Kadınları sevmemesinin yanı sıra o, eşcinsel erkekleri de kadınlar gibi “iğrenç, yapış yapış or*spu” olarak görür (s. 58, 146, 152, 179, 180-181, 184, 197).

Çocukluğu ve yetişkinliğinde göremediği sevgiyi Recai Bey, Binnur’la evliliğinde de görmez. Binnur, bütün gün yatağında kitap okuyup alkol alan, eşine karşı son derece ilgisiz, cinsel tercih bakımından ise ‘sevici’ pozisyonunda bulunan bir

kadındır. Aralarındaki bağ, karı-koca ilişkisinden ziyade zoraki bir ev arkadaşlığı gibidir. Sevgi ihtiyacı içinde olan Recai Bey'e Binnur, elleri ve ayaklarını tutmasına yalnızca bir kere, hastayken üşüdüğünde müsaade eder; bunun dışında kendisine temas etmesine izin vermez (s. 146).

Binnur'dan nefret eden Recai Bey, eşini bile isteye öldürür. Astım hastası olan eşinin ilacını (Bromür) saklar, içmesine mâni olur. Binnur, boğulduğunu belirtmesine ve yatakta acıyla kıvrınmasına rağmen, "kimse acımadı bana kızım. Ben de kimseye acımam..." diyerek öfkesinden taviz vermez; Nefretini, "Pis böcek!" sözleriyle haykırıp eşinin acı çekmesini izler. "Kahpe, or*spu... Sen or*spudan da betersin!" diye bağırarak eşine tokat atar; çılgılık atarak yatağa düşen Binnur, saatlerce çırpınmanın ardından hayata gözlerini yumar. Umduğunun aksine Recai Bey, Binnur'un ölümünün ardından büyük bir boşluğa yuvarlanır. Onu her ne kadar iğrenç ve bir hamamböceğinden farksız bulsa da Binnur'un evde kendisiyle birlikte yaşayarak bir boşluğu doldurduğuna kanaat getirir (s. 105, 123, 219-220).

Eşinin ölümünün ardından aynı dairede çalıştıkları Haşmet Hanım'la⁴ cinsel anlamda yakınlaşan Recai Bey, kadının evine giderlerken henüz yolda, "koltuk altı, apış arası kıllarının iğrenç kokusuna karışmış bilmem ne kokusu"nu duyumsar. Kadının, her yerine parfüm sürmüş olmasına rağmen pis kokularla karışan parfümün daha da kötü bir kokuya sebebiyet verdiğini düşünür. Saçlarının yağ, vücudunun kir ve aybaşı, dudaklarının ise ruj koktuğunu düşündüğü Haşmet Hanım'ı daha sonraki hatırlayışlarında da "leş gibi rakı, pastırma ve ter" koktuğunu aklından geçirip "Pis böcekler! Lağım faresi..." sözlerini dile getirir. Bu kadınla birlikte olmasının ardından her gece bu olaya dayanan bir düş görür. Kadının kılları ve kokusu gözlerinin önünden gitmez (s. 58, 68, 85).

Bir süredir ölmekte olduğunu, hatta yaşayan bir ölü olduğunu düşünen⁵ Recai Bey, iğrenç bulduğu Haşmet Hanım'la birlikte olmasını, ölmediğini ispatlama çabasıyla ilişkilendirir. Ona göre yemek yemek ve dışkılamak gibi bir kadınla yatmak da yaşamın belirgin göstergelerinden biridir O, birçok kadın kendisiyle yakınlaşmak istese de kimseye karşılık vermediğini düşünür; bir gün bir kadın kendisine sokulunca bir tokatla onu yere serdiğini gurur duyarak anımsar (s. 84, 152).

Yeniden evlenmeyi aklından geçirdiğinde içinden, "Allah bütün karıların belasını versin..." sözlerini geçiren Recai Bey, eli yüzü temiz birisiyle evlense bile kendisinden uzak durması ve ayrı yataklarda uyumayı kabul etmesi koşuluyla bunun gerçek-

4 Zaman zaman öldüğünü düşünüp kendisini yaşayan ölü olarak gören Recai Bey, Haşmet Hanım'la, ölmediğini ispatlamak için birlikte olur. Anlatıcıya göre bu davranışıyla o, sanki kendisine ölmediğini kanıtlama çabasıdadır. Onun algı dünyasında yemek yemek gibi bir kadınla birlikte olmak da yaşamın göstergelerinden biridir (s. 152).

5 O, esasında kendisinden etkilenmediği ve pis bulduğu hâlde Binnur'la evlenmesiyle bir kurşun yediğini ve yavaş yavaş ölmekte olduğunu düşünür (s. 191).

leşebileceğini; bütün kadınların iğrenç yaratıklar olduğunu, onlara dokunmaktansa gözlerini kapatıp kendi kendisini tatmin etmeyi yeğleyeceğini düşünür. Arkadaşı, evlenmesini tavsiye ettiğinde de evlenmek bir kenara, bir kadınla bütün gece aynı yatakta uyumayı düşündüğü zaman bile tüylerinin diken diken olduğunu hatırlar, “bütün kadınların canı cehenneme” der. Yaşamı boyunca eşini aldatan aile kadınlarının yanı sıra randevuevinde çalışan, barda konsomatrislik yapan, kendi hesabına çalışan birçok kadın tanıdığını; istese hepsiyle birlikte olabilecek olmasına rağmen tamamından iğrendiğini düşünür. Arkadaşlarının kadınlar yüzünden başlarının yanmalarını aklından geçirir; kadının, erkek için “kambur üstüne kambur” demek olduğunu belirtir (s. 55, 79, 84, 167-169).

O, bir gün bir mağazadan hırsızlık yaparken suçüstü yakalanan, “kendisine soylu bir ailenin düşmüş kızı havası veren otuz-otuz beş yaşlarında bir kadın” a yardım eder ve hapse girmesine mâni olur. Akşam karakoldan çıktığında kadını, kendisini bekler bulur. Recai Bey’i evine götüren kadın, soyunmuş olmasına rağmen onunla birleşmeye razı olmaz. Recai Bey sebebini sorunca da “Sen kimi kandırıyorsun? (...) Ben insanın gözünden anlarım ne mal olduğunu. Sen kadınlardan hoşlanan bir adam değilsin. Ben istesem de sen bir şey yapamazsın...” sözleriyle yanıt verir. Gençliğinde bir kez geneleve gittiğini, bir akşam -aralarında bir şey geçmese de- bir şarkıcı kadınla yattığını aklından geçiren Recai Bey, zihninde bu kadının düşüncesini onaylamaz (s. 168).

Her fırsatta kadınlara dair bir ilgi ve açlığının olmamasıyla övünen Recai Bey, ömrünce bastırdığı sevgi ihtiyacını yaşadığı apartmanın giriş katında ikamet eden kızın odağına girmesiyle daha fazla dizginleyemez. Bastırdıkça şiddetlenen bu açlık, kızın Recai Bey’le iletişim kurmasıyla birlikte ortaya çıkar. Sevgiye son derece yabancı olan ve bundan dolayı yabancılaşan Recai Bey, gerçek sevgiyle ilk kez tanışır. Kızın yirmi beş yaşında olmasından ötürü daha genç yaşlarda olmayı arzular. Kızın ellerini tutup saçlarını okşamak, başını bağrına basmak ister. O, bu yaşına kadar tek başına sürdürdüğü yaşam savaşında yenilgiye uğradığını düşünür. Yalnızlık, ilk kez dayanılmaz bir hâl alır; birileriyle konuşmak ister (s. 158, 172).

Kızın, Recai Bey’de meydana getirdiği değişimi anlatıcı, şu sözlerle dile getirir:

Bir yorgunluğu var. Hasta olduğundandır belki. Yorgunluk da değil. Bir isteksizlik. Bir boşluk. Şu kız, akşam kapıyı çalıp ona bir tencere çorba getireli beri, durmadan bir şeylerin değişmiş olduğunu düşünüyor. Bu yaşına kadar hep tek başına sürdürdüğü yaşam savaşında yenilgiye uğradığını sanıyor. Fazla kurulmaktan zembereği kırılmış bir saat gibi. Akrebi, yelkovanı, sayıları, camı, çerçevesi yerinde, ama çalışmıyor, ilk kez yalnızlık dayanılmaz görünüyor gözüne. Birileriyle konuşmak istiyor, içinde, anlatılmaz bir boşluk duygusu var. Biraz sonra bu evde tek başına durmaktan bile korkmaya başlayacağını hissediyor. Karnı aç, yemek yemek istemiyor... (s. 172).

Çoğu insanı, özellikle kadınları pis bulan Recai Bey, içinde beliren sevginin tesiriyle, başlangıçtaki düşüncelerinin aksine⁶, giriş katta oturan kızın -şahit olmasa bile- ellerinin pembe ve tertemiz olduğunu; tırnakları, cildi, gözleri, yüzü ve saçlarının saydam ve pırlıl pırlıl olduğunu; onun gençlik ve temizlik koktuğunu düşünür (s. 139).

Söz konusu kızla iletişimi, Recai Bey’de bir beklenti oluşturur. Hasta olduğunu bilmesinden ötürü, kızın kendisini ziyaret edip bir bardak çay getirmesini bekler; beklerken kız kendisini kılıksız görmesin diye sakal tıraşı olur; ancak kız gelmez. Yaşadığı hayal kırıklığıyla o, kimseye güvenmemesi gerektiğini öğrenemediğine kanaat getirir (s. 138, 207).

Ömrünce sevilmediğinin farkında olan Recai Bey, bağırarak ağlamak ister. Ölse, arkasından kimsenin ağlayamayacağını; insanın yaşadığına inanması için ölümünün ertesinde arkasından birilerinin ağlayacağına inanması gerektiğini düşünür (s. 138-139). Söz konusu sevgisizlik, karşıt bir duygu olarak öfkeyi doğurur. Recai Bey’de sevginin bıraktığı boşluğu, muhatapları arasında kimseyi iskalamayacak ve hiçbir şekilde dinmeyecek bir duygu olarak ‘öfke’ doldurur.

1.3. Sevginin Yerini Alan ve Dinmeyen Bir Duygu: Öfke

Recai Bey’in çocukluğunda ve yetişkinliğinde muhatap olduğu kötü muameleyle içinde beliren öfke, psikolojisi örselendikçe daha da büyür ve onu kimsenin sevmeyeceği psikopat bir insana dönüştürür. Recai Bey’in çevresiyle iletişimsizliği, yabani davranışları ve antisosyal davranışları dikkat çeker. O, mesleğinden ötürü daha çok kötü insanlarla muhatapken, kendisini devletin polisi olarak -öyle bir yetkisi olmasına rağmen- bir cezalandırıcı olarak görür. Herkese haddini bildirmek, gününü göstermek ister.

Söz konusu öfke; yaş ve cinsiyet fark etmeksizin Recai Bey’in karşılaştığı bütün insanlara yansır. O, çakmağının gazını doldurduğu adama (“Kazıkçılar. Sahtekârlar. Bunların hepsini toplayıp tıkaçsın içeriye ki...”), gittiği doktora (“Asalak. Şu böcek kadar bile işlevi yok.”, “o aptal doktor”), apartmanın giriş katında oturan kıza (“Bunların hepsi or*spudur. Bilmez miyim?”), eşi Binnur’a (“kaltak”, “pis domuzun teki”, “yüzsüz, aşağılık, asalak yarattığın biri”, “iğrenç”, “or*spudan da beter”, “sapık”, “sevici”, “namussuz”, “hamamböceği gibi bir şey”, “iblisin ta kendisi”), belediye işçilerine (“Hepsi demirden sopa istiyor bunların. Kamçı gerek. Recai gibi biri gerek bunların başlarına.”), yoldan geçen otobüse ve şoförüne, sokaktaki çocuklara (“p*ç kuruları, or*spu çocukları”), eczanedeki kalfaya (“İşte bir böcek daha. Hamamböceği bile değil. Bokböceği”), Malatyalı Mutemet’e (“Pis herif. Hamamböceği...”), istifçi market sahiplerine (“hamamböceğinden ne farkı vardı bu heriflerin?”) şiddetli bir öfke duyar (s. 25, 36, 48, 51, 67, 78, 89, 92, 97, 123, 131, 171, 196, 199, 211).

⁶ Aile ve Çevre başlığında andığımız üzere Recai Bey, bu kızı başlangıçta namussuz ve çirkin bulur (s. 81-82).

Dizginleyemediği öfke, Recai Bey'in düşünce ve davranışlarına yön çizer. O, genel olarak bütün insanlara öfke duyar. Çöp grevinin sonlanmasına üzüldü; grevler bitmediğinde her tarafta oluşacak çöp yığınlarının şehri farelerin basmasına yol açacağını; bunun sonucunda veba, kolera, karahumma, cüzzam, Asya gribi gibi hastalıkların insanlara musallat olacağını ve hepsinin kıvrınarak “gebereceğini” düşünür. O, öfke probleminin ötürü anlatı zamanından üç ay önce bir senatörün oğlunu dövüp geri hizmete çekilir (s. 30, 38).

Daireye geç kaldığında, Haşmet Hanım'ın o geç geldiği için, “Ah ah ah... Yine feneri nerde söndürdünüz Recai Bey?” diye söyleneceğini aklından geçiren Recai Bey, bir gün ansızın patlayıp karayel gibi yükselecek öfkesinin bu kadının yüzüne tokadı indirteceğini düşünür ve bu tokadı atmış gibi avcunun yandığını hisseder (s. 44).

Genel olarak bütün canlılara öfke duyan Recai Bey, içindeki öfkenin büyük bir kısmını kadınlara karşı besler. Kadınların hepsini pis bulur, tamamının ruhlarında or*spuluk olduğunu ve içlerinde kocasını aldatmayan, kaşı ve gözüyle zina etmeyen tek kadın bulunmadığını, hepsinin budala olduğunu düşünür (s. 196).

Recai Bey, kadınlarla yakınlaşmasını duyduğu doktora, cinsel uzvundan tavana asıp sopayla dövmeyi reva görür. Evine giderken rastladığı çocuklara dair aklından geçenleri anlatıcı, “Gürültücü, kavgacı, şımarık, kötü bakışlı çocuklardı hepsi. Tohumları bozuktu. Anaları or*spu, babaları pez*venkti hepsinin. İlgilendikleri bile yoktu p*çleriyle. Koyveriyorlardı orta yere. Onlar da, it sürüleri gibi, birbirleriyle dalaşa dövüşe, başiboş dolaşıyorlardı ayak altında. Şimdiden her biri bir serseriydi.” sözleriyle dile getirir (s. 78, 89).

O, insanların yanı sıra hayvanlara karşı da bir nefret besler. Binnur'la bir akşam gittikleri lokantadan dönerlerken bir kediye tekmeler. Bundan dolayı eşi ona, “Yabanın birisin sen,” der. Kedinin haricinde köpek ve at dâhil hiçbir hayvanı sevmeyen Recai Bey, onların hepsini pislik yuvası olarak görür. Recai Bey'in bilincini yansıtan anlatıcı, kedi ve hayvan sevmemesinin nedeninin; kardeşini kaybettiği yangında tüyleri alev alarak yanan tekir kedi olabileceğini dile getirir. Recai Bey, yangının büyümesine bu kedinin sebep olduğunu düşünür (s. 38, 142-143).

Lokantada bulunduğu sırada Recai Bey'in çevreye dair dinmeyen öfkesini anlatıcı, şu cümlelerle aktarır:

Şu adam, şu koca kışkı kız, şu dazlak kafalı, kalın katmerli gözlük camları arkasında iyice küçülmüş gözleriyle, ufacak bir taburenin üstüne tünemiş belediye tahsildarı kılıklı adam, şu saçlarını alaca bulaca boyatmış, bol alıklı, morumsu dudak boyalı, suratı çizik çizik kadın, daha ötedeki henüz lise çağında olmalarına karşın, kaşarlanmış or*spu tavırlarıyla oğlanlara kırtan kızlar, hepsi aynı çamurdan. Hamamböceğinden farkları yok. Her yana buluşturuyorlar pisliklerini. Yağlı ağızlarına sildikleri kâğıt peçeteleri şöylece

buruşturup yere atıyorlar. Sigaralarını ayaklarının altında ezip bırakıyorlar. Ağzılarını aç a aç öksürüp aksırıyorlar. Tükürüyorlar. Mikrop saçıyorlar. Yüksek sesle konuşuyor, gülüşüyor, küfürler savuruyorlar. Kollarının altlarında, bol resimli, bol renkli dergiler. Çıplak kadın fotoğrafları, kadın gibi giyinmiş, ağdayla tüyü yolunmuş bacaklarını, ilaçla şişirilmiş göğüslerini gerine gerine sergileyen, sözümona erkek fotoğrafları. Ünlü şarkıcılar. Ünlü film artistleri. Bunların çoğunu tanıyor Recai Bey. Her gece bir pavyonda rezalet çıkar bunların yüzünden. Ne var ki, kıllarına dokunamazsın hergelelerin. Ummadığın yerden çıkarlar. “Ulan, herkes mi kulampara bu memleket-te?” diye söylenirsin ama ister istemez, yüzüne bir gülücük yapıştırırsın. (...) Hamamböceğinden ne farkları vardı bunların? şu herif, şu koca kışkık kız, belediye tahsildarı kılıklı adam, saçları alaca bulaca boyalı kadın, hepsi birer böcek. Hiç farkları yok (s. 66-67, 69).

İçindeki öfke, Recai Bey’de çevrede yer alan her şeyi ve herkesi yok etme isteğı doğurur. Lokantada otururken büyükçe sabunlu bir süngeri bütün masaların, döşemelerin, asansörlerin, dairelerin, evlerin, dükkânların, gökyüzünün ve insanların üzerinden geçirip ardından dev bir itfaiyeci hortumuyla hepsini yıkadığını hayal eder. Yıkamanın yetmeyeceğini, bir gün sonra her şeyin eski hâline döneceğini; aynı pislik ve kokuşmuşluğun tekrar her yeri saracağını düşünüp bu kez kendisi de dâhil herkesi ve her şeyi Neron gibi yakmak ister. Bunca pisliğin başka türlü temizlenemeyeceğini düşünüp, “Cehennemi dünyaya getireceksin.” sözlerini sarf eder (s. 67-68).

İlerleyen sayfalarda, böceğ benzettiğı eczacı kalfasının üstüne üç beş damla alkol damlatıp kibriti yakmak ister. Onunla birlikte dışarıda sokakta gezen yüzlercesini, binlercesini; sokakları, dükkânları, daire ve evleri yakmak ister. Ondaki bu isteğı anlatıcı, romanın farklı kısımlarında çok kez dile getirir:

Kolunun altındaki ilaç paketini sıkıyor. Elinde yeterince ilaç olsa, bu kentteki bütün böcekleri temizlerdi. Yalnız hamamböceklerini değil. Hamamböceklerinden farksız bütün yaratıkları. O Mutemedi, doktoru, o Haşmet or*spusunu, o kayınpeder olacak ayyaş pez*vengi, o blucinli kızları, o pis sakallı oğlanları, sokakta kızak kayan çocukları, hepsini.

(...)

Aslında, herkes suçluydu bu dünyada. Yalnız katiller, hırsızlar, ırz düşmanları, or*spular, ibn*ler, kulamparalar, anarşistler değil. Yalnız yağmacılar, tefeciler, karaborsacılar, istifçiler, dolandırıcılar, hak yiyciler değil. Dünya suçlularla doluydu. İsa Peygamber’in dediğı gibi, ilk taşı suçsuz olduğunu söyleyebilen atсын bakalım... Onun için, belki de en iyisi, atom bombasıyla mı olur, şu insan denen yaratığı tümnden temizlemektir yeryüzünden. (s. 92, 97, 210).

Çevresindeki herkesi kuşatan öfkesi, kendisine de yönelir. Büyük bir hevesle giriş kattaki kızın kapısını çalmasını beklediğı için budala olduğunu düşünür. Öfkesini,

“Yakında, çok yakında, pis bir hamamböceği gibi ezileceksin. Kendi ağırlığın altında ezileceksin. Bir kocaman ayak, sen farkında olmadan, gizlenecek bir delik bulmana vakit bırakmadan, inecek tepene, kafana basacak ve seni yamyassı edecek. Bu yaşında, haline bakmadan, suratına bakmadan, aşk düşleri kurarsın ha! Meheldir sana her bela...” sözleriyle dillendirir (s. 140).

Recai Bey, banyoda rastladığı hamamböceğini nasıl yakarak öldürdüyse, sonrasında rastladığı ve böceklerle özdeşleştirdiği bütün insanları da yakarak yok etmek ister. İstifçi market sahiplerinin hamamböceğinden farksız olduklarını düşünür, içinden, “dökeceksin üstlerine ispirotoyu, çalacaksın kibriti...” sözlerini geçirir (s. 211).

Görüldüğü üzere Recai Bey, kin ve nefret duyduğu insanları böcek gibi görür ve banyodaki böceği öldürdüğü yöntemle, hepsini yakarak yok etmek ister. Bir sonraki başlıkta ondaki böcek korkusunun kaynağını ve nefretinin boyutunu ele almaya çalışacağız.

2. Fobi, Travma, Kaygı ve Takıntıların Kısacasında Recai Bey

2.1. Entomofobi

Entomobi, DSM-5'te (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı), “Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları” ana başlığının altında ‘Özgül Fobi’ alt başlığında yer alır. Özgül fobi, “özüml bir nesne ya da durumla ilgili olarak belirgin bir korku ya da kaygı duyma (örn. uçağa binme, yükseklikler, hayvanlar, iğne yapılması, kan görme).” olarak tanımlanır. Özgül fobilerden olan ‘böcek korkusu’ ise entomofobi olarak adlandırılır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014: 115).

Romanın henüz ilk sayfalarında Recai Bey'in böcek korkusu ve bu korkudan kaynaklanan düşünce ve davranışlarına yer verilir. O, mutfakta bulaşık tabak çanak bırakmayı böcekleri çekmek için birebir olduğundan sevmez. Böcek sözü edilir edilmez tüyleri diken diken olur (s. 24).

O, banyoda sakal tıraşı olurken yakınında bulunan hamamböceğini fark eder; sarı kahverengi kanatları gövdesine yapışık, duyargaları havaya dikili olan bu böceğin umursamaz ve ahlaksız bir duruşunun olduğunu düşünür. Başını başka yere çevirmek istese de başarılı olamaz. Anlatıcı, Recai Bey'in bu böceği algılayışını, “Büyülemişti sanki onu böcek. Kımıldamıyor ve onu gözlüyordu. Ön ayaklarını birbirine sürterek bekliyordu durduğu yerde. Kışkırtıcı bir korkusuzluğu vardı. Çabuk davranabilirse, birden atılıp ayağının altında ezebilirdi. Daha bunu düşünür düşünmez tüyleri diken diken oldu. Elinde değildi. Böceklerin her türlü tiksinti uyandırırda onda. Dahası korkardı.” sözleriyle tasvir eder (s. 31-32).

Elindeki makineyi tekrar yanağına değdiren ve kendisini kandırarak “İşte unuttum gitti,” diyen Recai Bey, yüzünü aynaya yaklaştırsa da yan gözle böceği kollamakta olduğunu ve aynı yerde duran böceğin, duyargalarını gülünç bir şekilde oynatıp durduğunu fark eder; böceğin kendisiyle alay edip edepsizce güldüğünü düşünür, “Pis böcek, çekil git, yoksa şimdi seni ezerim” sözlerini sarf ederek bağırır. Böceğin aldırış etmediğini görünce makineyi çalışır vaziyette lavabonun camına bırakır, böceğe bakmaz; ancak böceğin, arkasından onun hareketlerini kolladığından emindir. Aklına yatak odasında duran sinek raketi gelir, bu raketle onu öldürüp öldüremeyeceğini düşünür, öldürmeyip sersemletse bile işinin görüleceğine kanaat getirir. Raketi alıp döndüğünde böceği bulamaz. Önce böceğin kaçtığını sansa da onun, küvetin içindeki plastik hamam tasının içinde yüzdüğünü fark eder. Tasın içinde kaldığı sürece onu ayağıyla ezemeyeceğini ve raketle öldüremeyeceğini, böceğin de bunu bildiğini düşünür (s. 32-33).

Küvetin kenarına yaslanarak böceği yakından izlemeye başlayan Recai Bey, onu iğrenç ve pis bir yaratık olarak görür, birbirlerine düşman olduklarını ikisinin de bildiklerini düşünür. Böceğin hareketsizliğine dikkat kesilir, zihnini okumaya çalışır: “Bir şeyler sezdiği kuşkusuzdu. Kendisini nasıl savunacağını, az önce alay etmek ihtiyatsızlığını gösterdiği amansız düşmanın elinden nasıl kurtulacağını düşünüyor olmalıydı.”. Ardından bir hamamböceğinin düşünebileceğini aklından geçirmesini komik bulur ve güler (s. 33).

Banyonun el duşunu eline alıp tası suyla doldurarak böceği küvetin deliğinden göndermeyi aklından geçirir; ancak suyun kesik olduğunu hatırlar. Böceği taстан çıkabilse terliğiyle vurup öldürebileceğini düşünür, ezilirken çıkaracağı ses aklına gelince bunu yapamayacağına kanaat getirir. Fark etmemiş gibi görünüp daha sonra eczaneden ilaç alarak etrafa serpmenin en iyi yol olduğunu düşünür ve tıraşını olma-ya devam eder (s. 33).

Yapılan flashbacklerle Recai Bey’in çocukluğundan söz edildiği satırlarda, onun, çocukluğundan beri böceklerin her türlüşünden -özellikle tüylülerinden- ve yılanlardan korktuğu, dayısının evinde çokça böcek bulunduğu; tarla ve bağların yılanlarla dolu olduğu, dayısının, onun korkusuyla eğlenip gece vakti eline sopa vererek bağdaki çardağa unutulmuş bir ibriği getirmesi için yolladığı; dayısının bostanında yer alan tuvalette çokça arı ve karasineğin bulunduğu, çocuk Recai’nin, pantolonunu sıyıırırken üzerine konacaklar diye aşırı derecede korktuğu belirtilir (s. 34, 59).

Binnur’la evlenmeden önce Samanpazarı’nda iki katlı küçük bir ahşap evde oturan Recai Bey, bu evde de tahtakurularının çokluğundan muzdariptir. Anlatıcı, bu tahtakurularının bütün çocukluğunun ve Polis Okuluna gidene kadarki ilk gençliğinin karabasası olduklarını, dayısından çekindiği için bu korkusunu yıllarca sakladığını, sonrasında yıllarca rüyasında “dev hortumlarını boğazına yapıştırıp kanını emen man-

da büyüklüğünde tahtakuruları”nı gördüğünü; söz konusu bekâr evinde bir hafta süreyle evi tütsüleyip ve ilaçlayıp hepsinin kökünü kuruttuğunu dile getirir (s. 176-177).

Dayısının kendisini zorla götürdüğü hamam günlerinde de Recai Bey, hamamın her tarafında iri iri hamamböceklerinin dolaştığını görür. Dayısının korkusunda ağzını açamasa da gözleri sabunlu olduğu sırada onlardan birinin üstünde dolaşacak olmasından büyük korku ve tiksinti duyar. Onun bilincini yansıtan anlatıcı, “o böceklerle, örümceklerle, yılanlarla karşılaştı mı, yüreğinin duracak gibi olduğunu hissederci. Bir gün, bağda bir eşekarısı kovalamıştı onu. Çılgık çılgılla öyle bir kaçmıştı ki, sonradan, arkadaşlarının alayından çekindiği için, günlerce sokağa çıkamamıştı.” sözlerini ifade eder (s. 178).

Tıraşını sürdürürken gözü yeniden tastaki böceğe ilişen Recai Bey, makineyi çalışır vaziyette bırakıp tekrar böceğe doğru eğilir; tası, ucundan ters çevirip terliğin ucuyla iterek böceği banyonun deliğinden yuvarlamayı planlar ve böceklerin su borularının içinde havasız nasıl yaşadığını düşünür. Bu sırada aklından geçenleri anlatıcı, “Ayakta, bir elinde tıraş makinesi, böceği gözlüyordu. Böcek de onu gözlüyordu. Ölmüş olabilir miydi? Gülünç. Bunlar havasızlıktan ölmezlerdi. Boğulmazlardı da. Peki neden ölürlardı? Onları öldüren hastalıklar var mıydı? Yoksa, saatin kurgusunun tükenmesi gibi, belli bir süre sonra kendiliğinden biter miydi yaşamları? Nasıl ölürlardı? Yürekları durmazdı bunların, çünkü yürekleri yoktu. Beyinleri de yoktu. Peki, nasıl ölürlardı kendiliklerinden?” sözleriyle dile getirir (s. 34-35).

Kenarından tutarak tası silkelemek ister; fakat böcek hızla tasın kenarına doğru tırmanır ve tası atmak zorunda kalır; böcek, duyargalarını oynatarak tasın içinde gezinmeye başlar. Annesinin, “Allah hiçbir mahluku sebepsiz halk etmemiştir.” sözlerini ve ölünceye kadar kendisini bağışlamadığını, ondan nefret ettiğini anımsar. İçinden annesiyle konuşur:

Peki, ya bu böcek Sultan Hanım? Bu böceğin işlevi ne? Lağım pisliklerini eve taşımaktan başka? Allah'ın işine karışılmazdı da... Kimbilir? Belki de vardı bir işlevi. Sonra anımsadı. Her gün aldığı o çok sayfalı gazetenin ansiklopedi köşesinde, böceklerin, havadaki azot gazını ve topraktaki madenleri, bitkilerin yararlanabileceği hale dönüştürdüğünü okumuştı. Yoksa onlar bakteriler miydi? Bakteriler de bir çeşit böcek değil miydi? (s. 35).

Böcekle yarım saat oyalandığını fark eden Recai Bey, akşam eve gelirken ilaç alıp bütün deliklere serpiştirmeyi ve bütün apartmanın ilaçlanması için yöneticiye haber vermeyi planlar. Devamında alkolün en iyi mikrop temizleyicisi olduğunu aklından geçirip böceğin üstüne birkaç damla alkol damlatır, böcek sersemler ve tasın içinde hızla dolaşmaya başlar. Bu sefer şişedeki alkolü olduğu gibi böceğin üstüne döker; böcek, tasın içinde yüzmeye başlar. Recai Bey, onunla hiçbir zaman başa çıkamayacağını düşünür, ağzının içini kaplayan tükürük giderek artar, şakaklarında öfke

dalgasının zonklayışlarını hisseder. Gözüne mum ve kibrit kutusu ilişir, kibriti çıkıp tasa uzatır ve alkol alev alır. Böceğin yanması şöyle betimlenir:

Böcek birden durdu. Önce duyargaları kavruldu. Kabuğu öylesine dirençliydi ki hemen ölmedi. Kıpırtıları bir süre sürdü. O, öylece, banyonun kenarına yaslanmış, ağzının içinde dili şiş, boğazı yapışkan sıvıyla dolu, bekliyordu. Ne kadar sürdü bu bekleyiş? Birden soluk almaya başladığını ayımsadığında plastik tasın kenarları eğilmiş, yamru yumru olmuştu. Böcekten, kararmış, biçimsiz bir küçük toz toprağı kalmıştı geriye. (s. 36-37).

İçinden bir dahaki gidişinde doktorla “hamamböceğini alkolle temizledim,” diyerek alay etmeyi, doktorun gözlerini iri iri açarak “Sen iyice oynatmışsın kardeşim, seni Bakırköy’e havale edelim...” diyeceğini düşünür ve “Psikasteni ha... Al sana psikasteni...” diyerek gülmeye başlar. Bir gazetenin ansiklopedi bölümünde, bu böceklerin çok dayanıklı olduklarını, bir atom savaşı hâlinde yeryüzünde sadece onların sağ kalacaklarını okuduğunu hatırlar (s. 37-38).

Yatak odasına geçip üstünü giyinirken ellerinin titrediğini, kravatını güçlülkle bağladığını, kollarının kesik kesik ve uyuşuk olduğunu fark eder. Bir hamamböceği öldürdüğü için sinirlerinin bozulabileceğine kimsenin inanmayacağını düşünür. İşe giderken yolda kibrit kutusunu sımsıkı tutmakta olduğunu fark eder, gömleğini giyip kravatını bağlarken de kutuyu avcunda tuttuğunu hatırlar. Sigara içmek için kibriti çıktığında kibritin alevi bıyığının ucunu yalar ve genzini yanık bir et kokusu doldurur, sigarayı ve kibriti fırlatır, boğazından yapışkan sıvıyı hisseder. Paketten yeni bir sigara çıkarıp kibriti çıktığında aynı yanık et kokusunu tekrar duyumsar. Havanın yanık et koktuğunu düşünüp bunun saçma bir şey olduğunu, küçük bir böcekten böyle koku çıkamayacağını, fakat yine de o kokuyu duyduğunu aklından geçirir. Koku, kırk yıl önce kardeşinin vefat ettiği yangında aldığı kokuyu anımsatır ve ürperir7 (s. 38, 41).

Temizliğe çokça dikkat etmesine rağmen banyoda rastladığı böceğin nereden geldiğine şaşırın Recai Bey, evde yalnızca bir tane hamamböceği görmesine rağmen böceklerin bütün evi, hatta bütün apartmanı saracak olmasından endişe duyar. Böcek ilacının adını (Antiroç) hatırlar, tozundan da alması gerektiğini aklına koyup evin her tarafını, kalorifer borularının geçtiği yerleri vs. ilaçlamayı planlar. Böceği düşündüğü için boğazında yine yutkunmasını zorlaştıran yapışkan sıvıyı hisseder (s. 50, 55).

Evrende her canlının ekosistemdeki dengenin sağlanması adına çekirdek bir işlevinin olmasının -ve annesinin kendisine söylediklerinin- aksine Recai Bey, böceklerin herhangi bir işe yarayabileceklerine inanmaz; Tanrı’nın onları yalnızca insanları çileden çıkarsınlar diye yarattıklarını düşünür. Kendisini evin her yanına bir tenekeden gaz dökerken görür gibi olur. Onları öldürmenin en kestirme yolunun bu olduğunu; her yanı gaza buladıktan sonra kibriti çakınca “namussuzlar”ın sağa sola kaçışmaya 7 Bir sonraki başlıkta (Travma Sonrası Stres Bozukluğu) bu konu irdelenecektir.

başlayacaklarını, fakat alevlerden kaçamayacaklarını, birer birer ateşin içine düşüp kavrulacaklarını düşünür (s. 56).

Gün içinde öğle arasında lokantadan çıktıktan sonra yolda istifrağ eden Recai Bey, o esnada tırazanın kenarına sinerek kendisini izleyen hamamböceğini fark eder. Böcek, duygularını oynatarak kusmuğun üzerine tırmanır, midesi bulanır yeniden istifrağ eder. Bu sırada giriş katta oturan kız, kendisini görür ve yardım eder. Kızın, sabah banyoda tıraş oluşunu izleyen böcek gibi baktığını, bir duygularının eksik olduğunu, hatta başına geçirdiği kukuletanın iki yanından taştan iki tutam sarı saçın da duygulardan farksız olduğunu; yürüyüşünün de o böceğini andırdığını düşünür (s. 69, 73).

İlerleyen kısımlarda o, ilaç almak için uğradığı eczanedeki kalfaya başta acısa da devamında sinirlenip onu da bir böcek olarak görür, “hamamböceği bile değil. Bokböceği.” diye düşünür. Bu böceğin de üzerine alkol damlatıp kibriti çakmayı aklından geçirir. Kentteki sokakların, dükkânların ve evlerin bu çocuk gibi yüzlercesiyle dolu olduğunu düşünür (s. 92).

Eve geldiğinde mutfakta çay ısıtırken hamamböceklerinin burada dolaşmış olabileceğini, bir tanesinin demliğin burnundan içeri girmiş olabileceğini düşünür ve tüyleri diken diken olduktan sonra demliği alıp eviyeye boşaltır, içinde böcek olmadığını görür. Çayı yeniden demlediğinde çekmecedan bir çay kaşığı alıp bardağın içine koyduğunda bu kez sırtının ürperdiğini hisseder. Böceklerin bardağın içine de girmiş olabileceğini düşünür; avuçları terlemeye başlar, midesi kabarıp; içinden, “Lanet olası yaratıklar. Canına okumalı bunların. Köklerini kurutmalı...” sözlerini geçirir. Bu kez çay bardağını, tabağını ve kaşığını yıkar; kurulama bezini çamaşır torbasına atıp yenisiyle onları kurular. Ne yapsa boş olduğunu, “bu namussuzların” giremeyecekleri deliğin olmadığını düşünür ve her yeri ilaçlamayı planlar; fakat ilaçlamanın da yeterli olmayacağına kanaat getirip aklından, “Yakmalı. Her şeyi. Bütün eşyaları. Bütün evi. Her yere değişmiştir pis ayakları. Her yeri lağım kokularıyla kirletmişlerdir.” sözlerini sarf eder (s. 101-102).

Bir kitapta eskiden Hristiyanların ruhunu şeytana sattıklarına inandıkları kimseleri ateşe atıp yaktıklarını okuduğunu anımsayan Recai Bey, başlangıçta bunu uygarlık dışı bulduğunu fakat sonradan hak verdiğini düşünür. Ardından iç monoloğunda, “Bir kötülüğü, bir pisliği temizlemek için, ateşten daha etkili, daha kesin sonuç veren başka bir çare düşünemiyor şimdi o da. Haklılık, haksızlık, ayrı konu. Şimdi, elinde güç olsa, bu anarşistleri de öyle, bir odun yığınının üstüne yığar, yakardı cayır cayır. Bir ikisini ipe çekmekle olmaz bu iş. Yakacaksın. Topunu birden...” sözlerini sarf eder (s. 103).

Böcek ilacını eline alan Recai Bey, ilk olarak banyoyu köşe bucak ilaçlar; sonra mut-

fağın her tarafına ilacı dökerek paketi bitirir. Sinirinden plastik şişeyi kuvvetle sıkar, ilacın tükendiğini anladığında şişe iyice yassılaşır, avcunun içi terden sırlıslıklam olur. Giriş kattaki kız, yemek getirdiğinde onun ufacık şaşkın bir böcekten farkının olmadığını aklından geçirdikten sonra alakasız bir şekilde kıza bu sabah banyoda bir hamamböceği bulunduğunu belirtip, “Çok kötü ya. Bu namussuzlar evi bir sararlar-sa başa çıkılmaz. Ben evin her yanını ilaçladım. Sen de bak. Bütün apartmandakiler bunlarla savaşmazsa, faydası yok...” sözlerini dile getirir (s. 106, 109).

Odasına geçecekken aklına tekrar böcekler gelir. Evin her yanını ilaçlasa da onların yedi canlı olduğunu, kapının altından tekrar girebileceklerini, yemek kokusu alırlarsa hemen geleceklerini düşünür. İlerleyen sayfalarda, boğazındaki tuhaflıkla ilgili olarak gece uykusunun arasında ağzının içine bir hamamböceğinin girmiş ve küçük diline yapışmış olabileceğini aklından geçirir. Bu sıradaki kaygılı düşüncelerini anlatıcı, şöyle aktarır:

Korkuyla doğruluyor yerinden. Çocukluğunda, bağda uyurken ağızlarından içeri yılan girmiş olanları çok duymuştu. Ama, bir böcek... O kadar ilaçlamasına karşın hâlâ böcek kalmış mıydı acaba? Apartmanı sarmışlarsa, ne yaparsan yap, faydasız. Bir de sokak kapısını açıyorsun ki, yüz binlercesi toplanmış sahanlıkta, arkadaşlarının öcünü almak için bekliyor. Gazetede okumuştun, Amerika’da binlerce kuş bir kasabaya saldırmış, her yanı yerle bir etmiş. Şimdi, şu kentin evlerini, apartmanlarını, dairelerini, dükkânlarını, hastanelerini, hapishanelerini, kanalizasyonlarını dolduran, milyonlarca, milyonlarca böcek bir araya gelip, hep birden saldıracak olsa, ne yapardı insanlar, nasıl başa çıkarlardı. Dünyanın sonu olurdu bu... (s. 111, 127-128).

Kızın herhangi bir böceğe rastlamadığını söylediğini hatırladığında böceklerin çok sinsi olduğunu, banyoda rastladığı böceğin istisnai bir özellik gösterdiğini ve total olduğunu, alkol şişesini fark etmese onu elinden kaçıracağını, böceğin kendisindeki korkuyu fark ettiğinden ona meydan okumaya kalktığını aklından geçirip ona iyi oyun oynayıp bir iki adımın ertesinde kibritle yaktığı için kendisiyle iftihar eder. İlerleyen sayfalarda, yakmış olmasına rağmen böceğin ‘gerçekten’ ölmüş olmasından şüphe duyar. Kurşunla ölen insanların kurşunu yedikten sonra ceset hâline dönüşene kadarki süreyi düşünüp böceğin de bu sürenin içinde bulunup henüz tam olarak ölmediğine kanaat getirir (s. 128, 132).

Banyoya girip sakallarını tıraş ederken aynadan köşe bucağı kontrol eden Recai Bey, apartmandaki bütün böceklerin delikten fırlayıp üstüne saldıracaklarını zanneder. Banyonun her tarafına gaz döktükten sonra kapısını kapatıp kibriti tutuşturmayı düşünür ve bu düşünceler sırasında sağ yanağını kestiğini fark eder; “Pis böcekler! Allah kahretsin!...” diye söylenir (s. 137-138).

Recai Bey, böceklerin kafasının içine üşüştüğü sanısına kapılır ve bundan dolayı başını parçalamak ister:

Şimdi binlerce hamamböceği üşüşmüştü beynine. Ondan böyleydi. Kimi ölmüş, sırtüstü dönmüş. Karınlarının iğrenç, çizgi çizgi yumuşaklığını görür gibi oluyor. Dört çift ayak umutsuzca debeleniyor kafasının içinde ve uçlarındaki çengeller çıldırtıcı bir kaşıntıya neden oluyorlar. Birçoğu da, du-yargalarını oynata oynata, kinli ve kızgın, can alacak yerini arıyorlar beyni-nin. Az sonra gözlerinin içine girecekler. Kemirmeye başlayacaklar. Onun elinden bir şey gelmeyecek. Kovamayacak onları. Çünkü ölü o. Daha doğ-rusu yaşamla ölümü ayıran çizginin tam üstünde. (...) Kafasını duvarlara vurmak istiyor o korkunç kargaşadan, oyuntudan kurtulmak için. Duvarlara vura vura parçalamak kafatasını. Belki o zaman rahat bırakıp çıkarlar dışarı-ya. Dayanamayacak başka türlü bu ağrıya. Derisini acıtıncaya kadar vuruyor yumruğunu başına, ama bu, ağrıyı arttırmaktan başka yarar sağlamıyor. Ko-şarcasına koridora çıkıyor, duvara çaktırdığı ilaç dolabından baş ağrıları için kullandığı ilaç tüpünü çıkarıyor. Dört beş tanesini birden -saymadan- atıyor ağzına... (s. 141).

O, kendisini umursamayan ve arkasından alay eden çevredeki insanları da böcek ("Pis böcekler.") olarak görür, onların hamamböceklerinden farksız olduklarını dü-şünür. Böcek nefretiyle insan nefreti zihninde birleşir. Banyoda öldürdüğü böceğin de kendisiyle alay eden insanlar gibi güldüğünü ve kendisini küçümsediğini düşünür, "Ne oldu sonra, ha? Söyle bakalım, ne oldu sonra?" diye gururlu sözler sarf eder, gülmeye başlar. Böceği öldürdüğü anları zihninden geçirirken duyduğu mutluluğu anlatıcı, "Ne güzel maviliği vardı alkolün alevinin. Uçuk, saydam. Önce duyargaları kıvrılmıştı. Sonra ayakları. Üç çift ayak. Hah hah hah... Ayağının biri kopuktu. Hiç kuşkusuz yok. Topalın tekiydi. Böcekler de kavga ederler aralarında, birbirlerinin ora-larını buralarını koparırlar. Bunun da bir bacağı kopuktu. (...) Hadi ordan pis total... Sen mi benimle başa çıkacaktın?" sözleriyle betimler (s. 149-150).

Mutfakta bıraktığı bulaşığı anımsayınca hamamböceklerinin bulaşığın kokusuna geldiklerini düşünüp onları öyle bırakmaması gerektiğini hatırlayan Recai Bey, çay bardağının dibinde çayın ve şekerin tortusunun kaldığını görünce bardağın içinde duyargalarını titreterek dolaşan bir böcek hayal eder. Bir gün önce banyoda rastladığı böceğin, bütün hayatını değiştirdiği yargısına varır (s. 151, 154).

Sigara paketini yere düşürdüğünde içinden dökülen sigaralardan birini ağzına gö-türen Recai Bey, yerde hamamböceklerinin dolaşmış olabileceğini düşünüp siga-rayı avcunun içinde kırıp buruşturur. Evde açılmamış sigara paketi bulunmadığını anımsayıp az önce dökülen paketi alır, içinden hangi sigaraların yere dökülmemiş olduklarını saptamaya çalışır; sigaraları avcuna döküp kokularından bunu anlamaya çalışır. Hamamböceklerinin bu sigaraların üstünde dolaşmış olabileceğini tekrar düşü-nüp onları yatağa fırlatır ve hızla banyoya gidip elini ve yüzünü sabunlayıp yıkar; üst üste lavaboya tükürür. Boğazının ortasında yine etsi bir yapışıklık hisseder. Her yana serptiği ilaçlara aldırış etmeyen milyonlarca hamamböceğinin banyonun görünmeyen köşe bucağına sinip gülererek onu seyrettiklerini sanar ve istifrağ eder (s. 165).

Çevredeki insanların yanı sıra Recai Bey, kendisini de böceğe benzetir. Evinde giriş kattaki kızın, kapıyı çalmasını büyük bir umutla beklediği vakitlerde kendisini budala olarak görür. Devamında içinden, “Ne oldu bana? Aptal herif. Yakında, çok yakında, pis bir hamamböceği gibi ezileceksin. Kendi ağırlığın altında ezileceksin. Bir kocaman ayak, sen farkında olmadan, gizlenecek bir delik bulmana vakit bırakmadan, inecek tepene, kafana basacak ve seni yamyassı edecek. Bu yaşında, haline bakmadan, suratına bakmadan, aşk düşleri kurarsın ha! Meheldir sana her bela...” sözlerini geçirir (s. 140).

Banyodaki rastlayıp yakarak yok ettiği böceği Recai Bey aklında yok edemez. Bu böceğin kendisine gülerek baktığını, bakışlarının ardında korkunç bir öfkenin gizlendiğini, bu kin yüklü bakışların ölen eşi Binnur’un bakışlarını andırdığını, kendisi eşine yeşil kadife giysiyi aldığı zaman Binnur’un da öyle baktığını düşünür (s. 143-144). İlerleyen sayfalarda böceği tekrar aklına getirdiğinde midesi bulanır; bir daha hiçbir böceği yakamayacağını ve hiçbirini ayağının altında ezemeyeceğini aklından geçirir; bir keresinde görmeden bir karafatmayı ezdiğini; katlı ve beyaz bir sıvının aktığını, böceğin ayaklarının kıpırdamaya devam ettiğini anımsar (s. 211).

Görüldüğü üzere Recai Bey’in böceklerle karşı olan korkusu, onun çocukluğunda başlangıç gösterir. Yaşadığı ve bulunduğu mekânlarda tahtakurusu ve hamamböceği türünde böceklerle çok kez tesadüf eden o, böceklerin tahakkümünden fiziki olarak kurtulamazken zihnen de kurtulamaz. Gençliğinde ve yetişkinliğinde de bu korkuyu yaşamaya devam eder. Korkudan kaynaklanan böcek-sevmezlik, insanlara olan kin ve öfkesiyle birleşir. O, banyoda tesadüf ettiği böceği eşi de dâhil karşılaştığı diğer insanlara benzetir; çevresinde gördüğü insanları da böceklerden farksız olarak görür. Dolayısıyla banyoda gördüğü böceği nasıl yakarak öldürdüyse, bütün insanları da yine -ateşin temizleyiciliğine inanarak- yakarak yok etmek ister.

2.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma sonrası stres bozukluğunda özne, ölümle yahut ağır bir yaralanmayla karşılaşmasının ertesinde bu olayı hatırlatan uyaranlara tesadüf ettiğinde aynı olayı tekrar yaşıyormuş gibi hisseder ve sıkıntıya girer (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014: 146-149; Kring vd., 2017: 214-216; Butcher vd., 2013: 305; Köroğlu, 2015: 223-224; Güleç, 2014: 27; Arkonaç, 1999: 435-436).

Henüz çocukluğunda Recai Bey, bir mangaldan yayılan ateşle kardeşinin ölümüyle sonuçlanan bir yangını yaşar. Bu yangın, onun psikolojisinde travmatik bir etki yaratır. Anlatıcı, olay gününü ve aktüel zamanda Recai Bey’in bu yangınla ilgili duygu ve düşüncelerini şu satırlarla tasvir eder:

Odanın tavanından yan yana iri kalaslar diziliydi. Aralarından örümcek ağları sarkıyordu. Saçları sıfır numara tıraşlı, kırmızı yanaklı bir oğlan, pence-

renin yanında, bir ot mindere bağdaş kurmuş, kitap okuyordu. Ayaklarının ucunda bir tekir kedi, tortop olmuş, uyukluyor. Odanın ortasında kocaman bir mangal. Mangal tepeleme ateş doluydu. Odanın öbür köşesinde, sürgülü tahta kapının yanında bir bez bebekle oynayan, saçları beline kadar çift sıra örülü, yanakları çilli küçük bir kız. Gözleri kendinden sürmeliydi. Dirsekleri gamzeliydi. Minicik bir ağzı vardı. Hep gülümserdi. Hiç ağlamazdı. Biraz paytak yürüyordu. Belki de kalça çıkığı vardı. Konuşması da yarım yarımdı. “Abicim,” diye boynuna atılırdı onun ve boğacakmışçasına sıkı sıkı sarılırdı. Ağabeyi, çalışmasına engel oluyor diye döverdi onu, ama, o hiç sesini çıkarmaz, hiç şikâyet etmezdi. Öyle güzel kokardı ki. Tertemizdi. Hiç üstünü kirletmezdi. Ağabeyine bir şey mi sormak istemişti? Neden öyle birden yerinden fırlayıp koşmuştu? Gözlerini yumdu. Hemen hemen kırk yıl geçmiş aradan. Kırk yıl. Ama o küçük kız hiç büyümedi bu kırk yıl boyunca. Hep o küçücük kız kaldı. Sararmış, kabı yırtılmış bir kitabın içinde saklanan, gelinlik özentisi uzun beyaz bir entarinin eteklerini yumuk elleriyle kavramış, başında sımsıkı bağlanmış bir beyaz yemeni, yüzünde o hiç yitmeyen gülümsemesiyle canlılığı eskimemiş resmindeki gibi. Başka hiç resmi yoktu zaten. (s. 41-42).

Yangından sonra oğlunun kurtulduğuna sevinmeyen anne, bu yangından Recai Bey’i sorumlu tutar. Yıllar sonra ölüm döşeğindeyken ona, “Biricik kızımı sen öldürdün. Mangala ittin. Kışkandığın için.” sözlerini sarf eder. Recai Bey, ölen annesine içinden, “Peki ya beni kim öldürdü? Hiç sordun mu bana? Bir gün de, ‘şu oğlumun bir derdi var mı acaba?’ diye sordun mu?” sözleriyle sitem eder (s. 42). İlerleyen sayfalarda anlatıcı, bu yangının Recai Bey’in bilincinde aldığı boyutu şu sözlerle aktarır:

Nasıl olmuştu da devrilmişti mangal? Yerdeki kilime mi takılmıştı ayağı? Neden kimse yoktu evde? Nasıl olmuştu da birden her yer alev alıvermişti? Saçları tutuşmuştu küçük kızın. Yüzü alevler içindeydi. Bağırıyor muydu? Kedinin tüyleri de yanıyordu. Tavandaki otlar da yanıyordu. Donmuş kalmıştı olduğu yerde. Yüzüne alev yalazları geliyor ve o bir türlü kımıldayamıyordu. Sonra kediyi görmüştü. Korkunç sesler çıkararak pencereye sıçırıyordu hayvan. Yanık et kokuyordu. Sonra bağırmaya başladığını anımsıyor. Kardeşini kolundan tutup dışarı çıkarmak istediğini. Kapı bir türlü açılmıyordu ve dehşetle kardeşinin yüzünden yanık bir et parçasının yere düştüğünü görmüştü. (s. 50).

Kardeşini yitirdiği yangının, Recai Bey’de geçmeyen bir travmaya dönüşmesinde annesinin kendisini suçlaması da etkili olabilir. Nitekim anne; göstermediği sevgi, duyduğu nefret ve yüklediği suçlulukla oğlunun bu yangını unutmasına müsaade etmez. Kardeşini ısrarla Recai Bey’in öldürdüğünü, üstüne atlasa onu kurtarabileceğini düşünen anne, “Keşke sen de yansaydın...” diyerek oğluna beddua etmekten ve ona tokat atmaktan çekinmez. Bu anları anımsayan Recai Bey, annesinden yediği tokadın yerinin sanki zaman zaman yeni baştan kızardığını düşünür (s. 145).

Söz konusu yangın, Recai Bey’in çocukluğunda gerçekleşmesine rağmen o, evdeki

böcekleri yok etmek için her tarafa gaz döküp kibrit çıkmayı hayal ettiğinde “havada yine o yanık et kokusu”nu duyumsar. İlerleyen sayfalarda kibritle sigarasını yaktığında “tuhaf, yapışkan et kokusu” genzini doldurur, midesi rahatsız olur (s. 57, 68). Onun yaşadığı bu durum, travma sonrası stres bozukluğuyla ilişkilidir.

Recai Bey’in gördüğü her ateş, ona çocukluğunda kardeşiyle birlikte başlarından geçen ve kardeşinin -ve evdeki kedinin- ölümüne sebep olan yangını anımsatır. Çocuk psikolojisi örselenen Recai Bey, ateşi her gördüğünde yanan et kokusunu duyumsar. Nitekim bu travmaya atlatamayan o, ateşle her karşılaşmasında o anları tekrar tekrar yaşar.

2.3. Hastalık Hastalığı

Kişinin, kendisinde tıbben böyle bir şey olmadığına dair bir güvence verilmiş olmasına rağmen ciddi bir hastalığa sahip olduğu ya da olacağı saplantısına ‘hastalık hastalığı’ denir. Bu rahatsızlıkta özne, kendisinde ciddi bir fiziki belirti olmamasına rağmen ağır bir hastalığı olduğunu düşünür; sağlığıyla ilgili sürekli olarak endişe duyar; aile yakınlarının yahut doktorların kendilerine inanmamalarından yakınır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014: 164; Willson ve Veale, 2017: 11; Kring vd., 2017: 238-239; Butcher vd., 2013: 514-515; Güleç, 2014: 30).

Recai Bey, sağlığı konusunda takıntı derecesinde bir hassasiyet sahibidir. Romanın aktüel zamanında o, dikkatini aralıksız olarak sıhhatine yöneltir. Kalıbına göre sağlam olmadığını, bütün organlarının yavaş yavaş çürüdüğünü, gece yatarken ellerinin uyuşup keçelediğini düşünür. Doktor, onun bu dikkatlerinin evham olduğunu belirtir. O, ölüm konusunda ise nasıl ve nerede öleceğini (“Yatağında, yolda yürürken, masasının başında ya da bir anarşistin kurşunuyla...”) düşünür; yaşlanmış olarak temiz bir yatakta ve tek başına ölmeyi hayal eder (s. 27-28).

Banyoya girdiğinde lavabonun üstündeki ampulün yandığını görse de yedek ampulü aramak istemeyen Recai Bey, yorulduğunu hisseder, kollarının kesik kesik olduğunu fark eder. Hâlini iyi uyumamasına yorar. Hastalanacağını ve gördüğü kötü düş neticesinde yataktan çıkmakla iyi etmediğini düşünür (s. 30).

Zaman zaman gittiği doktoru ve aralarında geçen diyalogu anımsayan Recai Bey, doktorun kendisinde psikasteni (hastalık hastası) olduğunu belirttiğini aklından geçirse de o, esasında doktorun rahatsız olduğunu, mikrop geçer korkusuyla hastaları doğru dürüst muayene etmediğini düşünür ve doktor için iç monoloğunda, “Asalak. Şu böcek kadar bile işlevi yok. Psikasteni ha... Sensin asıl...” sözlerini sarf eder (s. 36).

O, kız kardeşinin ölümünü düşünürken çenesini fazla sıkarak, azı dışı ağrımaya başlar. Parmağını ağzına götürüp dişini yoklar. Sinirleri alınmış olduğuna göre bu ağrının hayra alamet olmadığını, belki diş nezlesi olabileceğini, gece başı üşüdüğünden dışı-

ne bir vurmuş olabileceğini düşünür, “yok, eğer kökte bir şeyler olduysa...” diye endişe duyar, dişçiye gider. Onun dişçilerden korktuğu bilgisine de romanda yer verilir. Anlatıcı, küçüklüğünde dayısının onu kucağına oturtup paslı bir kerpetenle dişlerini bağırtı bağırtı söktüğünü; Polis Okulundayken de hastanede, azı dişini öğrencilere çektirdiklerini, yüzünün davul gibi şiştiğini, bu sebeple dişçiden uzun müddet kaçtığını, sonunda üst dişlerinin hepsini çekirmek zorunda kaldığını, altta yedi sekiz tane sağlam dişi kaldığını dile getirir (s. 43).

Ayak parmakları üşüdüğünde ayaklarını yere vuran ve hissizleştiklerine kanaat getiren Recai Bey, başının saman gibi olduğunu ve boğazının ağrıdığını hissedip bunların ölümün belirtileri olduğunu düşünür. İlerleyen satırlarda üşüttüğünden şüphelenir, başının ağrısını bir tuhaf bulur, yatağa düşecek olmaktan endişe duyar. Üç ay öncesine kadar başının ve boğazının ağrıdığını hiç hatırlamadığını, hastalığa aldırmadığını, ilaç nedir bilmediğini aklından geçirir. “Ne oluyor bana?” diyerek vaziye-tini sorgular. Yakında ölüp toprağa gömüleceğini düşünür (s. 54-56).

Recai Bey’in bilincini yansıtan anlatıcı, “hasta olmak istemiyordu. Rezil bir şeydi hasta olmak, insan ya yaşamalı ya da ölmeliydi.” sözlerini dile getirir. İlerleyen satırlarda Recai Bey, elini yakasının kenarından sokup boynunu yoklar, ateşinin olduğunu düşünür, boğazının da ağrıdığını anımsar. Midesinde ekşi suların bulunduğunu, göğsünün ise hırıldamakta olduğunu gözlemler; iyice üşüttüğünden emin olur. Ne ara üşüttüğünü, eskiden gece sabaha kadar toprak üstünde pusu kurup yattıkları zaman bile kolayca üşütmediğini, okulda komando eğitimi görürken arkadaşları içinde en dayanıklısının kendisinin olduğunu, bir kez bile revire gitmediğini, babasının oğlu olduğunu aklından geçirir. Sabah kötü düş gördüğünde yataktan fırlasa da o ara bu kadar üşütmüş olamayacağını; yüksek ihtimalle önceki gün yıkanırken olduğunu, başını sabunlarken suların kesildiğini, kovanın ılık suyla durulandığını, iyice kurulanmadan yatağa havluyla uzandığını, üşütebileceğinin aklına gelmediğini düşünür (s. 76-77).

İlerleyen sayfalarda o, ateşinin yükseliyor olmasından şüphelenir, eczaneye gidip antibiyotik ve pastil almak ister. Gece, ateşinin daha da yükselecek olmasından endişe duyar. Sonraki kısımlarda üşüdüğünü hissedip ateşinin yükseldiğine kanaat getirir, tedbiren aspirin içer. İnsan üşüdüğünü hissettiğinde önlem almazsa işin büyü-yebileceğini, hemen antibiyotiğe başlamanın en iyi çözüm yolu olduğunu düşünür (s. 80, 82).

Ona hastalık hastası olduğunu doktordan önce Binnur’un söylediğini anımsayan Recai Bey, son günlerde kendisi de bunu kısmen kabullendiğini düşünür. Bu durumun sinirden kaynaklandığını; Binnur’u ikide bir astımı tutmuş horoz gibi öter gördükçe sinirlerinin bozulduğunu, kendi soluğunun da tıkanacağını sandığını, kendisindeki bu davranışın o zamanlar başladığını aklından geçirir (s. 82-83).

Kendisini kontrol eden Recai Bey, şmesi geçmiş gibi olsa da başının arkasında hissettiği ağrının azalmadığını fark eder. Midesini de iyi hissetmez. Belki de korktuğu kadar hasta olmadığını, bir sıcak çay içip yatarsa -eski günlerdeki gibi- akşama bir şeyi kalmayacağını; vücudundaki bütün hastalık belirtilerinin sıcak bir banyoyla yok olacak gibi olduğunu; ılık suyla yıkanmanın da pek akıllıca olmadığını, şu ana kadar hasta olmadıysa bile, bu banyodan sonra hasta olacağını düşünür. Devamında kendisini boşuna kandırdığını, mutlak ateşinin olduğunu, gözlerinin iinin kızardığını, midesinde aynı yanma hissinin olduğunu; o kadar kustuktan ve aç karnına aspirin içtikten sonra böyle olması normal olsa da aspirine karşı vücudunda bir gerinme isteğinin olduğunu; böyle olduğunda ateşinin yükseleceği anlamına geldiğini düşünür, “bu da mı psikasteni?” diye sorar. Aldığı ilacın prospektüsünü yüksek sesle okurken sesinin biraz kısık olduğuna hükmeder (s. 100-103).

Antibiyotikten iki tane içtikten sonra vücudunun yavaşa ısındığını, belki de gerçekten hasta olmadığını, kendisini hasta sandığını, doktorun da böyle düşündüğünü aklından geçiren Recai Bey; devamında bu düşüncesine katılmaz. Kendisini bildiğini, eskiden hasta olmadığını, hasta değilken kendini hasta da sanmadığını, işinden bir gün dahi hasta diye kaytarmadığını düşünür (s. 104-105).

Ellerinde derisinin üstünde yer alan küçük kahverengi lekeleri “Benim karaciğerim bozuk galiba,” diyerek doktora gösterdiğinde doktor, onun söylediklerini duymazdan gelir. O, biraz üşütmüş olmasına rağmen gelecek günlere ve yaşlılığına dair endişeler duyar, bundan dolayı yüreği daralır. Elden ayaktan düşerse ne yapacağının derdine düşer. Korku ve üşüme içinde, yardımına gelecek kimseler olmadığına üzülür (s. 113-114).

Kendisini sürekli yoklayan Recai Bey, hafif bulanık gördüğünden gözünde de bir problem olduğundan şüphelenir, eliyle gözünü ovuşturduğunda bulanıklık geçeceğine artar. Bol suyla yüzünü ve gözünü yıkamayı, tıraş olmayı ve bol kolonya srnmeyi aklına getirir; o zaman gözünün açılacağını, bir şeyinin kalmayacağını düşünür. Yıkanmayı aklına getirdiğinde -evin soğukluğundan- ştecek olmaktan korkar. Elleri ve ayaklarının hiç ısınmadığını, belki de ölümün böyle yavaş yavaş bütün gövdenin soğumasıyla geldiğini aklından geçirir (s. 128, 146, 148).

Vücudundaki kırıklıktan trt antibiyotik almakla iyi ettiğini, yoksa ateşinin yükselmiş olacağını zihninden geçirip hlsizliği dolayısıyla biraz vitamin alması gerektiğine hükmeden Recai Bey, son günlerde unutkanlığının arttığını düşünüp bunamak ve yatalak olup kalmaktan endişe duyar (s. 187).

Verilen örneklerden görüldüğü üzere romanın aktüel zamanında Recai Bey’in bütün dikkatinin sıhhati üzerinde yoğunlaştığı fark edilir. Önceleri sağlam bünyeli ve son derece sağlıklı olduğunu düşünen Recai Bey, son zamanlarda çok kolay hasta oldu-

ğunu düşünür. Vücudundaki en ufak bir belirtiden büyük hastalıklarının olduğuna kanaat getirir. Doktor, durumunun hastalık hastalığı olduğunu belirtmesine rağmen o, bunu kabullenmez, doktora da bundan dolayı öfke duyar.

2.4. Temizlik, Düzen ve Kontrol Takıntısı

Mantıksız ve anlamsız görünmesine rağmen öznenin zihninde yer alan takıntılı düşünce, imge ve dürtüler obsesyon olarak adlandırılırken; bu saplantılı düşüncelerden kurtulmak için girişilen davranışlara kompülsiyon denir. Bu rahatsızlık, kişide kaygı ve sıkıntı oluşturur. Kompülsif ritüellerin temizlenme, kontrol etme, tekrarlama, düzenleme/dizme ve sayma olmak üzere beş temel türü bulunur (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014: 129-130; Kring vd., 2017: 203- Butcher vd., 2013: 387-390; Köroğlu, 2014: 272-274; Arkonaç, 1999: 364; Güleç, 2014: 26-27).

En sık görülen takıntı türlerinden temizlik, düzen ve kontrol konularında Recai Bey'in normalin ötesinde bir hassasiyet sahibi olduğu görülür. O, hem kendisinin hem de çevresinin temizliği noktasında takıntılı bir algı içerisinde yaşar. Duş ve banyoyu ilk kez Polis Okulu'nda gören Recai Bey, o zamandan itibaren banyosu olan bir evde oturmayı düşler. Polis Okulunda da herkesle beraber duşa girmekten hoşlanmaz. Erkek veya kadın fark etmeksizin çıplak vücut görmek, onda tiksinti uyandırır. Bundan dolayı hamama gitmekten nefret eder. O, hamamlarda; halvetlerde, göbekaşlarında, ayakyollarında, odacık ve soğukluklarda kendisine kusma duygusu veren yoğun bir cinsellik kokusu alır (s. 177-178).

Temizliğin yanı sıra düzen konusunda da takıntılı davranışlar sergileyen Recai Bey; yatak çarşaflarını eve gelen gündelikçi kadına yıkatmaz, Ayrancı'daki çamaşırcıya götürür. Çamaşırların katlanıp dizilmesini de bu kadına yaptırmaz, kendisi yapar. Gömleklerini kendisi yıkar, ütülerini kendisi yapar. Yorgan kaplamaktan hoşlanmadığından nevresim kullanır. Binnur varken de düzeni bu şekildedir. Gündelikçi kadın en azından yerleri silip süpürüp camları temizlerken Binnur, bunu da yapmaz. Temizlikçi kadının yaptığı işi beğenmez, kendisi olmasa evi pislik götüreceğini düşünür. Mutfakta da her şey yerli yerinde ve düzenlidir. Çorabını giymeden önce ayaklarını pudralayıp çoraplarını öyle giyer, terliğinin içine de biraz pudra serper. Eşi Binnur'un bir gün, onun ayaklarının koktuğunu söylemesini anımsar. Ayaklarının hiç kokmadığını, talimler sırasında günlerce ayaklarını yıkayamadığında bile kokmadığını; kokmasın diye sabah akşam ayaklarını ve ayakkabılarının içini pudraladığını aklından geçirir (s. 25-27, 55, 148).

O, bazen ölümünü düşünürken de “tertemiz bir yatakta” tek başına ölmeyi hayal eder. Temizlik hassasiyetiyle tezat bir şekilde kendi ter kokusunu çok sevmesi dikkat çeker. Ter kokuları için satılan nesneleri kullanmaktan nefret eder; onların, pisliği ve kokuşmuşluğu örtbas ettiğini düşünür (s. 27, 30).

Akşam yatmadan önce bulaşığını yıkadığı ve en sevmediği şeyin mutfakta bulaşık tabak çanak bırakmak olduğu belirtilen Recai Bey; banyoda rastladığı böceklerle uğraşırken tavandaki lambanın kararmış camını inceler, temizliğe gelen kadına burayı temizlemesini söylemeyi planlar. Sürekli ellerini kolonyayla temizlediğini anımsayıp buna hastalık denemeyeceğine kanaat getirir (s. 24, 32, 83).

Alkolün en iyi mikrop temizleyicisi olduğunu düşünen Recai Bey'in her sabah boyununu, ensesini ve kulaklarının içini alkolle silip temizler. Ölen eşi Binnur'un, kendisi için "Sen temizlik hastası" diyerek alay ettiğini anımsar. Buna karşı zihninde kendisini haklı çıkarmaya çalışır. "Belki, zaman zaman..." diyerek bunu kısmen kabul eder. Ara sıra kapı tokmağını mendiliyle tutarken kendisini yakaladığını; keserken bıçak, kabuktaki toz ve mikrobi içine aktarmasın diye kavun ve karpuzu kesmeden önce sabunlu suyla yıkadığını düşünür (s. 35-36).

O, apartmanın merdivenlerinden inerken merdivenlerin pislik içinde olduğunu fark eder. Önceki günlerce kapıcıyı bu konuda sıkıştırdığını, kapıcının soğukta merdiven yıkanmayacağını bahane ettiğini, kendisi sıcak suyla yıkayabileceğini belirtince de adamın güldüğünü anımsar. Karakola ilk atandığında da herkesin arkasından güldüğünü; ancak geldiğinde tahtakurusu ve fare kaynayan, helası son derece pis olan karakolu iyice temizlettiğini; kirden simsiyah olmuş yatak ve çarşafı da temizlettiğini aklına getirir (s. 39).

Dairedeki odasına varıp çay söylemeyi hayal ettiğinde aklına, dışı bile yapış yapış çay bardakları gelir ve içi bulanır. Daireye sürülmeden önce karakolda kendi çaydanlığı ve demliği bulunduğunu, çay bardağının gıcır gıcır yıkanmış olduğunu anımsar. Daireye gittiğinde kapıdan girmeden ayakkabılarını demire iyice siler, ardından kapının içindeki paspasa siler. Herkes kendisi gibi davranırsa, koridorların bu denli pis olmayacağını düşünür (s. 54-55, 58).

Daireye ilk geldiğinde dosyaları karıştırıp silkeler, onlara tekrar elini sürmez. Bu dosyalara dokunursa bulaşıcı bir hastalık kapacakmış gibi hisseder. Dairede yemekhaneye gitmeyi düşündüğünde de aklına iyi yıkanmamış tabldotlar, bulaşık suyun dan yüzeysel olarak geçirilmiş çatal ve bıçaklar gelir, yemekhanenin ağır yemek ve bulaşık kokusuna dayanamadığını düşünür. Lokantaya gittiğinde de bardağını ve çatalını kâğıt peçeteyle özenle siler. Eve gittiğinde, bedenine lokantadaki yemeklerin kokusunun sindiğini düşünür (s. 59, 63-66, 101-102).

Başkomiserliğe yükseldiğinde karakoldaki bütün memurların masalarına birer kâğıt bırakan Recai Bey, karakolun pırıl pırıl olması gerektiğini vurguladıktan sonra; nezarethanenin yıkanıp temizleneceğini, bir tek fare, bit, tahtakurusu görmeyeceğini, nöbetçilerin yatakhaneindeki çarşafın yıkanıp ütüleneceğini, sobanın küllerinin düzenli olarak boşaltılacağını, yerlerin her sabah ve akşam düzenli olarak süpürüle-

ceğini, memurların giyimlerine dikkat edeceğini; pis ve uzun tırnaklı, tıraşsız, kirli ve ütüsüz kıyafetlerle karakola gelinmeyeceğini buyruk verir (s. 118).

O, daima çevresindekilerin pisliğine dikkat kesilir. Özellikle kadınların pis koktuğunu düşünür. Buna ölen eşi Binnur da dâhildir. Ona evlenmeden önce “o pis kokusu da o blucinle birlikte çıkıp gider diye” yeşil kadife bir elbise alır. Binnur’un göbeğinin içinin kir dolu olduğunu düşünür; içinden, tırnağıyla o kiri çıkarmak geçer. Bakışlarını kaçırmak istese de onunla konuşurken gözleri göbeğindeki çukura ve içindeki pislığe takılır (s. 144, 201).

Aynı dairede çalıştıkları Haşmet Hanım’la birlikte olduktan sonra kadının özel gününde olmasında dolayı üzerine bulaşan kanı günlerce temizleyemediğini ve aldığı kokunun günlerce burnundan çıkmadığını anımsar. Sonrasında bir hafta boyunca her akşam kükürtlü sabunlarla yıkanır. Kanın ve kokusunun çıkmadığını düşünür. Bir hafta boyunca hiçbir şey yiyemez. Sonrasında bir sabah jiletle cinsel organını kesmeye kalkar, son anda cesaretini yitirip fazla derine inmez, doktora bunun bir kaza olduğunu söyler; doktor buna inanmayıp onun kendisini iğdiş etmek istediğini düşünür. Haşmet Hanım’la geçirdiği geceyi hatırladıkça da içinden, “İğrenç böcek. Namussuz Kahpe...” sözlerini geçirir. Onların yanı sıra bir kez gittiği genelevdeki kadının da çok pis koktuğunu hatırlar. O, yaşamı boyunca yanına yaklaşan bütün kadınlarda aynı kokuyu duyduğunu sanar (s. 45-46, 52-53, 139, 152, 156).

Temizlik ve düzen konusundaki obsesif davranışlarının yanı sıra o, kontrol konusunda da takıntılı davranışlar sergiler. Musluklar sıkı sıkıya kapalıyken, yine de bakma ihtiyacı hisseder. Havagazını kapatmış olmasına rağmen kontrol etmek ister. Elektrikleri de kontrol etmeyi ihmal etmez. Ceplerini yoklar; anahtar, kimlik, cüzdan ve mendilinin yerinde olduğundan emin olur. Evden çıkarken duraksar, havagazının ana musluğunu kapatıp kapatmadığını düşünür. Dönüp tekrar kontrol eder. Mutfağın musluğu aklına gelir, iyi sıkıştırmadığını fark eder, su basınçlı gelirse diye endişe duyar. Kapıyı kapatıp iki kez kilitler. Eliyle tabancasını yoklar, onun varlığından da emin olur. İkinci kata indiğinde pasosunu alıp almadığını aklına gelir, cebini yoklayıp onun da varlığından emin olur (s. 39).

Recai Bey’in bu başlık altında örneklenen davranışları, obsesif kompulsif bozukluk rahatsızlığında en sık rastlanan beş takıntı türünden üçünü teşkil eder. O; kendisinin, evinin, çalıştığı iş yerinin ve rastladığı insanların temizliği konusunda takıntılı bir hassasiyet sahibidir. Diğer taraftan, evinde her şeyin tertipli olması çabası; evin içinde çeşitli düğme ve vanaların açık ya da kapalı olduğuna dair kaygılı düşünce ve kontrol etme tavrı da onun takıntı olarak değerlendirilebilecek tutumlarından.

SONUÇ

Erhan Bener, Recai Bey'in hayat hikâyesini onun son yirmi dört saatinden başlayarak, yani son'dan başlayarak anlatmaya başlar. Satırlar ve sayfalar geçtikçe okuyucuya bitmiş bir resmin renklerinin tabloya nasıl ve ne sebeple eklendiğini göstererek bu 'kötü adam'ı ortaya çıkaran şartları gözler önüne serer.

Henüz çocukluğunda babasını yitiren ve baba sevgisiyle tanışamayan Recai Bey; annesinden ve birlikte yaşadıkları dayısından da sevgi göremez. Bilakis onlar tarafından daima sözlü ve fiziki şiddete maruz kalır. Kız kardeşiyle birlikte yaşadıkları yangın, kardeşinin ölümüyle sonuçlanır. Bu olay, onda geçmeyen bir travma olarak yer eder. Sevgisizlik noktasında, yaşı ilerledikçe tablo, değişiklik göstermez. O, eğitim ve iş hayatında bir itibar görmez. Evliliğinde de sevgiyle tanışmaz. İnsanların kendisine göstermediği sevgiye o, yoğun bir öfkeyle karşılık verir. Hayvanlar da dâhil olmak üzere bütün canlılardan nefret eder, hepsini yok etmek ister.

Küçük yaşlarından itibaren böceklerden korkan Recai Bey, evinde rastladığı tek böceği yok etse de onu zihninde yok edemez; zihnindeki böcekten bir türlü kurtulamaz. Böcek sevmezliğiyle insan sevmezliği kafasında birleşir. Dolayısıyla o, insanları da birer böcek olarak görür. Zihninde, küçük yaşlarda tanıştığı yangınla beliren ateş imgesi, yok ediciliği temsil eder. Recai Bey, evdeki böceği ateşle yok ettiği gibi kendisine toplum içinde yer tanımayan, ona saygı ve sevgi göstermeyen insan türünü de büyük bir ateş yakarak yok etmek, kendisi de bu yangında onlarla beraber yok olmak ister.

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Derneği (2014). *DSM-5: Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*. çev. Ertuğrul Köroğlu, Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık.
- Aras, İnci (2017). “Böceklerle Gelen İlet: Erhan Bener’in ‘Böcek’, Rawi Hage’in ‘Hamamböceği’ ve Clarice Lispector’un ‘G. H.’nin Çilesi’ Eserlerine Varoluşçu Bir Yaklaşım”. *Researcher: Social Science Studies*. S. 4.
- Arkonaç, Oğuz (1999). *Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Atılgan, Yusuf (2016). *Aylak Adam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bener, Yiğit (2016a). “Böcek Üzerine”. *Böcek*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Bener, Erhan (2016b). *Böcek*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Butcher, James N, Susan, Mineka, Hooley, Jill M. (2013). *Anormal Psikoloji*. çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Güleç, Cengiz (2014). *Psikiyatrinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kemal, Orhan (2014). *Murtaza*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Köroğlu, Ertuğrul (2015). *Psikiyatri Sözlüğü*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Kring, Ann M., Johnson, Sheri L., Davison, Gerald, Neale, John (2017). *Anormal Psikolojisi*. çev. ed. Muzaffer Şahin. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özçelebi, Betül (2004). “Erhan Bener: Hayatı, Sanatı ve Eserleri”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Necatigil, Behçet (1998). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Willson, Rob ve Veale, David (2017). *Hastalık Hastası Olmak (Sağlık Anksiyetesi)*. çev. Sevil Kurdoğlu. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Yalçın, Murat (Ed.) (2010). “Erhan Bener”. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: YKY.